

1. Bevezető:

Nyugat-Európa államaiban a kora újkor időszakában (XVI-XVIII. század) a megelőző válságkorszakhoz képest, a területi és a politikai integráció folyamatai erősödtek fel, az állam szerepe mind a társadalmi rend fenntartásában, mind az ország védelmében meghatározóvá vált (WALLERSTEIN, I., 1983, 27-72.). A nemesség (főleg a kis- és középnemesség) a járadékok reálértékének csökkenése miatt és társadalmi státuszának védelme, privilégiumainak megőrzése érdekében még politikai befolyásának korlátozása árán is, támogatta az állami befolyás növekedését, mind az államigazgatás, mind a gazdaságirányítás területén (DEWALD, J., 2000, 130-144.). Az etatista, elsősorban merkantilista elvekre épülő, a kincstári bevételek növekedését szolgáló, de egyben az ipart és kereskedelmet, így a transzatlanti expanziót támogató állami politika a polgárságot is a központosítás mellé állította (WALLERSTEIN, I., 1983, 250-311.). Az uralkodók a rendi szervek, testületek hatalmának, jogkörének korlátozásával, szakképzett és lojális hivatalnokokból álló államigazgatási és szakigazgatási szervek, tárgyi illetékességű hatóságok felállításával a törvényhozás, a végrehajtás és az igazságszolgáltatás egy kézben való összpontosítására törekedtek (BARTA, 2006, 123-130.). Az uralkodók alapvető törekvése az volt, hogy ne csupán a központi államigazgatásban, hanem a középfokú, helyi közigazgatásban és adóbehajtásban is erősödjön a korona befolyása, érvényesüljön az állam érdeke és a királyi rendeleteket végrehajtsák (BRAUDEL, F., 1996, 716-739.). A központi, állami adóztatás bevezetése, az állandó, hivatásos, egyre nagyobb létszámú zsoldoshadseregek felállítása, a nemzeti egyház fölötti uralkodói kontroll erősödése, mégsem eredményezte a korlátlan uralkodói hatalom kialakulását.

A feudumra és a koronavazallusok immunitási jogaira épülő, a hercegségek-grófságok-váruradalmak szintjén érvényesülő szétaprózott szuverenitások rendszere és a korporációk alapvető sajátosságai voltak Nyugat-Európában az érett feudalizmus társadalmának (OROSZ, 2001, 112-135). Bár, a rendi-dualista monarchia a francia királyságban is a Capetingek hatalmának megerősödését eredményezte és a királyok sikeres lépéseket tettek a területi és politikai integráció megteremtése, a felségjogok érvényesítése érdekében, a „kontroll-intézmények” a kora újkorban is korlátozták a királyi hatalmat. Tehát az uralkodó hatalmának nem csupán vallási-erkölcsi korlátai voltak, a királyoknak nemcsak a trónöröklés hagyományait, a királyság alaptörvényeit és szokásait kellett tiszteletben tartaniuk, hanem a társadalom egészét átható testületi kiváltságokat is (BRAUDEL, F., 2003, I. 49-64.).

Így az abszolút monarchiában a központi közigazgatási-adóztatási-igazságszolgáltatási apparátus hivatalnokainak a hatékony középszintű államigazgatás, a királyi akarat érvényesítése érdekében a helyi elitréggel, a rendi-képviselői testületekkel politikai konszenzusra kellett törekedniük. A helyi elitréteg támogatásának biztosítása a törvényes rend, a belpolitikai stabilitás biztosítása céljából a királyi hatalom megerősítésének elengedhetetlen feltétele volt. XIV. Lajos ezt bölcsen felismerte az országot káoszba taszító, monarchia ellenes lázadás, a Fronde (1648-1653) megfékezését követően (CAMPBELL, P. R., 1996, 1-15). Tehát Franciaországban azért alakulhatott ki egy erős, egész Európa számára példaértékű abszolútizmus a Napkirály uralkodása alatt, mert elsősorban uralkodásának II. szakaszában (1661-1680-as évek), a kormányzati-pénzügyi-gazdasági és katonai reformok révén sikerült egy olyan kormányzati rendszert teremtenie, ami a partikuláris érdekek és a központi-állami akarat egyfajta politikai egyensúlyán alapult (METTAM, R. C., 1997. 28-36.).

A francia királyságában a kora újkor időszakában nem volt töretlen folyamat a korona hatalmának megerősödése. Az angolok fölött győzelmet arató VII. Károly a rendektől független állami adó bevezetésével (1439. Taille royal, ami Észak-Franciaországban személyi jövedelemadó, míg Dél-Franciaországban az ingatlanra kivetett adó volt) és hadügyi reformjaival megalapozta a királyi hatalom megerősödését. Utódai alatt, a gazdaságilag és demográfiailag is gyarapodó királyság a területi integráció sikeres lezárása után (1491. Bretagne hercegsége), területi expanzióba kezdett. Bár, az 1494-1559. között folyó Habsburg-Valois Itáliai háborúk a spanyol Habsburgok nagyhatalommá válásával zárultak le és II. Henrik 1557-ben államcsődöt jelentett be, I. Ferenc a X. Leóval aláírt Bolognai konkordátum révén (1516. december 16.) megerősítette főkegyúri jogait a francia, gallikán egyház fölött. Államigazgatási-pénzügyigazgatási reformjaival lerakta a szakigazgatási rendszer alapjait: adókerületek felállítása 1542-től, a városok élére kinevezett baillik 1515-től és a királyi tanácson belül felállított négy államtitkári tisztség (DUBY, G., 2005, I. 458-513.).

Azonban az 1562-1598 között zajló, több mint egymillió francia alattvaló halálával, az ipar és mezőgazdaság termelékenységének visszaesésével, az infrastruktúra szétzilálásával együtt járó véres vallásháború és a trónért folyó belháború a korona hatalmát meggyengítette (WOOD, J. B., 1996. 265-307.). Bourbon IV. Henrik (1589-1610) a Katolikus Liga főnemesi családjainak megvesztegetésével és a Liga fölött aratott katonai győzelmeivel, az általa „halálugrásnak” minősített katolizálásával (1593), a fanatikusan katolikus vallású Párizsba való bevonulásával (1594), a spanyolok fölött aratott diadalával (1597. Amiens) megteremtette a királyság hön áhított belső békéjét. Ennek záloga az hugenották vallási és hivatalviselési jogait garantáló Nantes-i ediktum kibocsátása volt (1598). Az uralkodó első minisztere, az hugenotta Sully hercege a mezőgazdaság és ipar támogatásával, a pénzügyigazgatás hatékonyságának fokozásával, a fogyasztási adók emelésével növelte a kincstári bevételeket és a francia királyság tehetséges hadmérnökei mind az infrastruktúra fejlesztésében (utak, hidak, csatornák építése), mind a királyság védelmét szolgáló erődrendszer kiépítésében maradandót alkottak (BUISSERET, D., 1968, 73-99.).

XIII. Lajos kiskorúsága alatt gyakoriak voltak a főnemesi lázadások, azonban az hugenotta nemesség katonai hatalmának megroppantása (1629. Kegyelmi ediktum) és XIII. Lajos első miniszterének, Richelieunek a rendi-képviselői testületek meggyengítését szolgáló intézkedései, az adókerületekbe és a hadsereghez kinevezett intendánsok megerősítették a korona hatalmát. Azonban a Habsburg-ellenes nagyhatalmi politika, az osztrák és a spanyol Habsburgokkal vívott háborúk olyan pénzügyi terheket róttak a társadalomra, ami nemcsak a parasztságra és a városi polgárságra nehezedett, hanem a koronát arra kényszerítette, hogy a hivatali nemességgel 1604-ben megkötött megállapodást is felrúgja (1604. Paulette-rendszer). A kiváltságok megsértése, az elitréteggel kötött politikai kompromisszum be nem tartása aláásta a francia abszolutista monarchia társadalmi bázisát (DUBY, G., 2005. 550-570.). Mazarin, a kiskorú XIV. Lajos első minisztere (1642-1661) a monarchia-ellenes lázadásban résztvevő társadalmi csoportok érdekellentétét és együttműködésük hiányát ügyesen felhasználta a Fronde-mozgalom megfékezésére, de a belpolitikai stabilitás helyreállításának elengedhetetlen feltétele volt a Spanyolországgal aláírt a Pireneusi békeszerződés (1659. november 7.) és a mintegy 451 millió livre államadósság kezelése. A politikai káosz és a pénzügyi csődhelyzet kialakulása arra vezethető vissza, hogy Franciaország Harmincéves háborúban való részvétele nagy létszámú, állandó hadsereg felállítását tette szükségessé és a korona a megemelt állami adókból nem tudta a háborút finanszírozni. A hadszervezet átalakulása és a pénzügyi-adóztatási rendszer hatékonyságának fokozása szükségessé tette a bürokratikus centralizációt, indukálta az államigazgatási rendszer átalakítását.

Az 1980-as évekig a történészek körében a Napkirály uralkodásáról a XIX. században kidolgozott koncepció, elméleti megközelítés dominanciája érvényesült. Ennek értelmében XIV. Lajos uralkodása alatt a királyi hatalom a tartományi rendi jogok erőteljes korlátozása

révén „korlátlan” jelleget öltött, kialakult az „adminisztratív monarchia”. Az 1980-as évek elejétől számos spanyol, angol és francia történész érdeme a kora újkori modern államok kormányzati rendszerének kritikus tanulmányozása. Az abszolutizmus jogelméletét és a tényleges politikai-kormányzati gyakorlatot elválasztva fontosnak tartják a királyi hatalom korlátozott voltának az alátámasztását, a korona elitréteggel kapcsolatos társadalompolitikájának tanulmányozását. Hangsúlyozzák az elitréteggel kötött politikai kompromisszum szerepét, az államigazgatási rendszer alsófokú kiépítetlenségét, a nem modern értelemben definiálható bürokráciának a patronátus-klientúra rendszerével való összefonódását (COHN, H, (ed), 1971, 58-87.). Ebbe az árnyaltabb elméleti megközelítésbe illeszkedik be a hatalmas munkabírású, robosztus egészségű, a kellem és gög, a képmutatás és a konfliktusmegoldó képesség mindegyikét birtokló, gyönyörű franciasággal szónokló Napkirály hosszú, három szakaszra osztható uralkodása (1643-1715). I. szakasz: 1643-1661, II. szakasz: 1661-1680-as évek, III. szakasz: 1680-as évek-1715. Az alábbi magyar és idegen nyelvű műveket ajánlom a téma alaposabb megértéséhez.

Magyar nyelven megjelent visszaemlékezések:

1. *Saint-Simon herceg emlékiratai*. Válogatta: RÉZ Pál, Bp., Európa, 1975.
2. *Retz bíboros emlékiratai*. Válogatta: BAJOMI LÁZÁR Endre, Bp., Európa, 1966.

Magyar nyelvű feldolgozások:

1. PERRY ANDERSON, *Az abszolutista állam*. Bp., Akadémiai, 1989.
2. FERNAND BRAUDEL, *Franciaország identitása* I-II. kötet. Bp., Helikon, 2002-2003.
3. JONATHAN DEWALD, *Az európai nemesség, 1400-1800*. Bp., Akadémiai, 2002.
4. *Európa az újkorban (16-18. század)*. Szerk. OROSZ István - ifj. BARTA János – ANGI János. Debrecen, Multiplex Media – Debrecen University Press, 2006.
5. GEORGES DUBY, *Franciaország története* I. kötet. Bp., Osiris, 2005.
6. PAPP Imre, *A Napkirály. XIV. Lajos élete és kora*. Bp., Kossuth, 1989.
7. PAPP Imre, *A francia nemesi társadalom a XVIII. században*. Bp., L'Harmattan, 2005.

Idegen nyelvű feldolgozások:

1. PARKER, D., *The Making of French Absolutism*. London, Edward Arnold, 1983.
2. CORNETTE, J., *Histoire de la France: l' affirmation de l' État absolu 1515-1652*. Paris, Hachette, 1994.
3. KNECHT, R. J., *French Renaissance Monarchy: Francis I. and Henry II*. London and New York, Longman, 1984.
4. CAMPBELL, P. R., *Louis XIV*. Oxford, Blackwell, 1996.
5. BONNEY, R., *Political Change in France under Richelieu and Mazarin, 1624-1661*. Oxford, Oxford University Press, 1978.

2. Tanulmány: Aszalós Éva, *Az államigazgatás rendszere XIV. Lajos uralkodása alatt, az „adminisztratív monarchia” helyes történelmi értelmezése*.

2. 1. A francia abszolút monarchia alaptörvényei és kontroll-intézményei, mint a királyi hatalom korlátai és a centralizáció keretei.

2. 1. 1. A királyság alaptörvényei és a párizsi parlament

A francia királyságnak nyolc elismert és két vitatott alaptörvénye volt, ezek garantálták a korona függetlenségét, az alattvalók biztonságát és az állam jogfolytonosságát. Az 1345 óta önálló királyi bíróságként működő párizsi parlament a királyi törvénykezés bejegyzésének jogával rendelkezett, tehát megvizsgálta azt, hogy az uralkodói rendeletek, az adóediktumok megfelelnek-e a korábbi királyi törvényeknek és a korona alaptörvényeinek. A már bejegyzett törvényeket kihirdették, közzétették. Ennek következtében a párizsi parlament nem csupán legfelsőbb királyi bíróság volt, hanem a törvénykezés folyamatában is fontos szerepet töltött be. A testület a tiltakozó intelmi jogát vagy az ún. óvás jogát a királyság alaptörvényei és az új törvények nem összeegyeztethető voltára alapozta.

A francia királyság nyolc elismert alaptörvénye a következő volt:

1. A francia királyság olyan örökletes monarchia, ami a primogenitúra elvén alapul.
2. A korona öröklési rendjére vonatkozóan az alaptörvény leszögezi, hogy az uralkodó házasságon kívül született fiai, de a család női tagjai sem örökölhetik a koronát. A dinasztia egyenes férfiági kihalása esetén a férfi oldalágat illeti meg a trónöröklés joga (ez utóbbira a párizsi parlament 1356-tól, mint „száli törvényre” hivatkozott).
3. A trónörökös apja halálától francia királynak tekinthető, felszentelése az isteni eredetű hatalom forrása.
4. A francia királyt 13 éves korától lehet felszentelni, kiskorúsága alatt régens vagy régenstanács gyakorolja a felségjogokat.
5. Az uralkodónak koronázási esküt kellett tennie, hogy megőrzi a királyság alaptörvényeit és az egyház törvényeit, fenntartja a jogrendet, megvédelmezi alattvalóit és országát, megőrzi a békét, üldözi az eretnekeket.
6. Franciaország királya csak katolikus lehet.
7. A királyi hatalom független az egyházi hatalomtól.
8. A korona javai elidegeníthetetlenek, csak bérbe vagy apanázsba adhatóak.

A két vitatott, a francia uralkodók által el nem ismert, de a párizsi parlament által hangoztatott törvény:

1. Új adót csak az általános rendi gyűlés beleegyezésével lehet kivetni. Azonban az 1614-15-ben ülésező általános rendi gyűlés feloszlása után az uralkodók 1789-ig nem hívták össze a testületet, ezért 1615 után a párizsi parlament ezt a saját jogának tekintette.
2. A vásárolt hivatal tulajdonosa nem mozdítható el. 1604-ben a korona szabályozta a pénzen megvásárolt igazságszolgáltatási-pénzügyigazgatási hivatalok örökíthetőségét. Formálisan a korona nem ismerte el, a XVII. században csak egyetlen alkalommal sértette meg ezt a vitatott törvényt.

Abban az esetben, ha a párizsi parlament megtagadta az új törvény, adóediktum beiktatását, az uralkodó két alkalommal beiktatási paranccsal fordult a parlamenthez. Amennyiben a parlament ekkor is fenntartotta tiltakozó intelmi jogát, a király elrendelte a parlament ünnepélyes ülését. Ezen a király, a kancellár, a vérbeli hercegek, hercegek és pairek is megjelentek („lit de justice”). A kancellár a király nevében felszólította a parlamentet a törvénytervezet kötelező bejegyzésére, ami a király akaratából meg is történt. A párizsi parlament óvási joga az általános rendi gyűlésen megszavazott törvényekre nem vonatkozott, azonban 1615 után az általános rendi gyűlést a francia uralkodók nem hívták össze (PAPP, 2005, 166-190.) A párizsi parlament a XIV. Lajos uralkodásának I. szakaszában (1643-1661) kirobbanó Fronde-mozgalom elindítója volt. Amikor Mazarin, a kiskorú király első minisztere a spanyol Habsburgokkal vívott háború finanszírozásához újabb fogyasztási adókat akart a parlamenttel beiktatni, a bírák óvást emeltek. A parlament hivatalnokai nem csupán az 1635 óta, a parasztságra és a városi polgárságra nehezedező Taille royal és a gabelle (sóadó)

folyamatos emelése ellen tiltakoztak, hanem a vásárolt és örökített hivatalok éves illetékének (ami a hivatal árán 1/60-ad része volt) emelése és az intendánsok helyi parlamentek fölött gyakorolt felügyeleti joga ellen is. Mivel a párizsi parlament az adóediktum regisztrációját megtagadta (1648. január 15.), Mazarin először a párizsi parlament tagjainak kivételével, öt évre felfüggesztette a hivatalok örökíthetőségét. Azonban, a párizsi parlament hét kamarája közös ülést tartott és átalakult Szent Lajos kamarájává. A parlament elnöke a testület jogelődjének a frank szabadok gyülekezetét, a parlamentumot tekintette, ami nem volt királyi intézmény. Másrészt, a párizsi parlament a curia regisből vált ki és alakult önálló bírósággá. A fentiekre hivatkozva a bírák leszögezték, hogy a testület:

- tanácskozási joggal rendelkezik,
- törvényalkotó joga van,
- az Államtanács tagjait, a koronatisztviselőket csak jóváhagyásával lehet kinevezni,
- az uralkodó nem foszthatja meg a testületet jogaitól, hiszen az az alattvalók egészét képviseli.

A párizsi parlament Mazarin kormányzását, az intendánsi rendszert törvénytelennek nyilvánította, követelte az első miniszter lemondását, az intendánsok visszahívását, az adószedők és adóbérlők visszaéléseinek kivizsgálását. Mazarin két intézkedésével csak súlyosbította a belpolitikai válságot, hiszen a Paulette-rendszer eltörlése (1648. május 18.) és néhány parlamenti vezető letartóztatása (1648. augusztus 26.) Párizsban felkelés kirobbanásához vezetett (1648. augusztus 27-e a francia történetírásban a „Barikádok napja” nevet viseli) és a kiskirály az udvarral Richelieu volt kastélyába menekült Párizsból. De, a Párizst körülzáró Condé hercegének katonai nyomása és a plebejusok lázadásától való félelem a hivatali nemességet arra készítette, hogy megegyezzen a koronával. Mazarin az 1604-es elvek alapján visszaállította a Paulette-rendszert, a bebörtönzött parlamenti bírókat szabadon bocsátotta, sőt még az intendánsokat is visszahívta az adókerületek éléről, de a Szent Lajos kamaráját feloszlatta. J. B. Colbert 1661. után helyreállította az intendánsi rendszert, sőt 1689-ben már Bretagne-ba is intendánst küldött a korona (PAPP, 2005. 166-190.).

1661. után a belpolitikai válságot követően megerősödött a korona hatalma, és XIV. Lajos mint „saját első minisztere” a királyi hatalmat korlátozó párizsi parlament jogkörét megnyirbálta. Az uralkodó 1665-ben kibocsátott ediktuma és az 1673-ban kiadott nyilatkozata értelmében a párizsi parlament tiltakozó intelmi jogát eltörölte és csak a regisztrációs jogával élhetett a testület. 1715-ben a Napkirály halálát követően Orleans-i Fülöp régens visszaállította a párizsi parlament óvási jogát abból a célból, hogy XIV. Lajos végrendeletét módosítani tudja.

2. 1. 2. A tartományi-rendi kiváltságok, a városi önkormányzatok és a rendi-képviselői testületek, mint a korona kontroll-intézményei.

États Généraux

A francia királyságban a rendi-képviselői intézményeknek két szintje alakult ki a XIV-XV. században. A IV. Fülöp által 1302-ben összehívott általános rendi gyűlés Valois VI. Fülöp uralkodása alatt, 1347-től a három rend (papság, nemesség, polgárság) háromkamarás, rendenként külön ülésező és rendenként szavazó testületévé vált. Az általános rendi gyűlésbe a királyi bírósági körzetekből, azaz a baillage-ból választották a követeket, 1484-től az első két rend esetében is. Az uralkodó által összehívott testület elsősorban tanácsadó, ritkábban határozathozó jogkört gyakorolt. Miután VII. Károly 1439-ben megállapodást kötött a rendekkel, hogy az első két rend Taille alóli mentessége esetén a képviselőtestület eltekint a közvetlen állami adó évenkénti megszavazásától, egyre ritkábban hívták össze. 1347–1614-15 között 17 alkalommal, azonban 1484–1560-61 között egyszer sem, a polgárháború alatt

(1562-1598) három alkalommal ült össze. 1614-15-ben a rendek közötti politikai érdekellentétek miatt döntésképtelennek bizonyult a testület. Ezt követően 1789-ig a francia uralkodók nem hívták össze, tehát a rendi testület nem képezte a korona hatalmának komoly ellensúlyát. Figyelemreméltó az 1614-15-ben ülésező általános rendi gyűlés összetétele, ugyanis az 1. rend 135 fővel, a 2. rend 138 fővel, a 3. rend 187 fővel volt jelen és a 2. és a 3. rend képviselői között magas volt a hivatalnokok számaránya. Az igazságügyi és a pénzügyi hivatalokat vásárlás útján szerző és ezeket a pozíciókat 1604-től örökítő hivatali nemesség a 2. rend képviselőinek 56%-át, a 3. rendének 65%-át alkotta. XIII. Lajos uralkodása alatt a mintegy 40 000 megvásárolt hivatal körülbelül 8%-a 1-3 generáció elteltével nemesi ranggal járt együtt (DUBY, G., 2005, 550-551.).

Tartományi rendi gyűlések és az intendántúra rendszer

A korona a hercegségeknek, grófságoknak, tehát az autonómiával rendelkező territóriumoknak a dinasztikus úton vagy a háramlási jog érvényesítésével, esetleg hódítás révén való csatolása során, megerősítette kiváltságait, elismerte jogait. A francia királyság a területi-politikai integrációt a rendi autonómiák megőrzésével hajtotta végre. Tehát Île-de-France kivételével a kivetett adók összegének megállapítása a tartományi rendi képviselői testületekkel való tárgyalás, kompromisszum alapján történt és a rendi adminisztráció, tehát a helyi elit mind az adóbehajtásban, mind a tartomány kormányzásában fontos szerepet játszott. Languedoc tartományban alakult ki az első, 1303-tól rendszeresen működő rendi gyűlés. Az általában háromkamarás (egyházi, nemesi, közrendi kamarák) rendi testületek jogköre a XVII. században erősen szűkült. A XV. század végétől már több mint húsz tartományban volt az uralkodó által, a szokásjognak megfelelően összehívott, tehát egy-háromévenként ülésező rendi gyűlés. A francia királyok a tartományok élére a kard nemességéhez tartozó, gyakran vérbeli hercegi családokból származó kormányzókat neveztek ki. A XVI. század közepére a királyságban 16 tartományi kormányzóság épült ki. A kormányzók tekintélyét, politikai befolyását, a tartományi nemességgel való kapcsolatát a korona felhasználta arra, hogy a helyi és központi érdekek közötti politikai kompromisszumot biztosítsa. A jogkörük IV. Henrik uralkodásától elsősorban katonai-rendfenntartási feladatokra terjedt ki és a politikai-felügyeleti-érdekegyeztetési funkciókat fokozatosan az intendánsoknak kellett ellátniuk.

A XVI. században és a XVII. század első felében a korona 14 tartományi rendi gyűlés működését szüntette meg. XIII. Lajos első minisztere, Richelieu bíboros az ismétlődő rendi-nemesi felkelések miatt és a hatékonyabb adóbehajtás céljából az összes tartományi rendi gyűlést fel akarta számolni. A királyi kormányzás alatt álló tartományokban (Pays d'élection) a korona által kinevezett hivatalnokok látták el a közigazgatási és pénzügyigazgatási feladatokat és az alattvalókra nagyobb adóterhek nehezedtek, mint a tartományi rendi gyűléssel rendelkező tartományokban. Ugyanis a Pays d' état tartományaiban a rendekkel való megegyezés esetén tudta kivetni az állami adókat a korona és ezeknek mértéke mindig alacsonyabb volt, mint a Pays d' election tartományaiban. Richelieu azonban a rendi tartományok kemény tiltakozása és lázadásai miatt nem tudta mindenütt felszámolni a rendi testületeket. Így továbbra is működött Burgundiában (1629-es felkelés következtében), Languedocban (az 1628-as lázadás miatt), Provenceban csak azt érte el a korona, hogy 1639-től egykamarás, a 3. rend befolyása alatt álló rendi testület működött. Viszont ezeknek kiváltságai változatlanok maradtak (CORNETTE, J., 1994, 183-192.). Az összes tartomány közül Bretagne rendi különállása volt a legerősebb, ugyanis XIII. Lajosnak is tiszteletben kellett tartania azokat a tartományi privilégiumokat, amit I. Ferenc 1523-ban megerősített. A tartományi rendi gyűlésben a nemesség domináns szerepe a XIV. Lajos által elrendelt, a nemesi cím viselését felülvizsgáló eljárás után is megmaradt (1668-1672), hiszen 500-700 nemes személyesen jelenhetett meg a háromévenként rendszeresen ülésező testületben. XIV.

Lajos két rendelkezése ellen is kitartóan tiltakoztak. Így az 1689-ben a tartományba kinevezett intendánst csak a király követének tekintették és hatáskörét erősen korlátozták, továbbá elutasították az 1695-ben a nemességre is kiterjesztett fejadó fizetését, ragaszkodtak adómentességükhöz és adómegszavazási jogukhoz. XIV. Lajos uralkodása alatt tehát az említett négy nagy tartományban, 16 kisebb tartományban és a hódítás révén a koronához csatolt tartományokban is működött rendi testület. Ahol sikerült a koronának a rendi gyűléseket megszüntetni, adóközveteket állítottak fel, az előljárók (élu) felülvizsgálták az addigi adóprivilegiumokat és beszédtek az állami adókat. 1542-től I. Ferenc uralkodása alatt ezeket az adóelosztó körzeteket nagyobb közigazgatási-adóztatási egységekbe szervezték. A kialakuló adókerületek (generalité) élére XIII. Lajos uralkodása alatt (elsősorban 1634 után) állandó megbízatással, megfelelő bírói praxissal és pénzügyi gyakorlattal rendelkező koronatisztviselőket, intendánsokat neveztek ki. XIV. Lajos uralkodása alatt az 1661-ben felállított, J. B. Colbert pénzügyi főellenőr által vezetett Pénzügyi Tanács készítette el az éves költségvetést, osztotta le az adókerületekre a közvetlen és közvetett állami adókat, a költségvetési év végén mérleget készített és felügyeleti jogot gyakorolt a 15 adókerületbe kinevezett intendánsok, kincstárnokok, adószedők, adóbérlők fölött. A 150 adóközvetet irányító előljárók kötelessége volt Pays d'élection területén a legkisebb igazgatási és adóztatási egység szintjén, az egyházközségekben felügyelni az adószedők és a közvetett adókat behajtó adóbérlők tevékenységét. A francia királyságban XIV. Lajos uralkodása alatt Pays d'élection és a Pays d'état tartományaiban 22 600 egyházközség volt.

IV. Henrik uralkodása alatt Sully hercege – a király első minisztere, pénzügyi főellenőr – a királyi küldötteket, tehát az intendánsokat még csak meghatározott időre és sajátos feladatok végrehajtására küldte a tartományokba, a hadsereghez és az adókerületekbe. Így például a súlyos polgárháború után helyzetfelmérést készítettek a mezőgazdaság, a textilipar helyzetéről, a királyság infrastruktúrájában bekövetkezett károkról, felülvizsgálták az adószedők és adóbérlők pénzügyi visszaéléseit és a községek adóhátralékait. Statisztikai adatokat tartalmazó jelentéseket, beszámolókat kellett készíteniük a korona számára (BUISSERET, D., 1968, 168-188.). J. B. Colbert 1661 után minden adókerületbe királyi tisztviselőt küldött, a hozzáértés mellett, a korona iránti lojalitást és a megbízhatóságot az garantálta, hogy az intendántúra rendszer a patronátus-klientúra rendszerére épült. A francia és az angol történészek hangsúlyozzák, hogy a mintegy 23 millió fős francia királyságban a 30 fő körüli főintendáns nem biztosíthatta a bürokratikus centralizációt. Tehát az intendántúra rendszer kiépítése nem eredményezte a központi érdekek dominanciáját a helyi, partikuláris érdekek fölött. De, a koronának P. R. Campbell és R. Bonney szerint nem is ez volt a célja (CAMPBELL, P. R., 1996, 104-111., BONNEY, R., 1978, 78-85.). Véleményük szerint a Harmincéves háborúban 1635-től mintegy 150 ezer fős hadsereggel a Habsburgok ellen harcoló és a Devolúciós háborútól, tehát 1667-től egészen 1714-ig kis megszakításokkal folyamatosan hadban álló francia korona az intendánsoktól az erőforrások előteremtését várta. Így fő feladatuk az állami adók behajtásának ellenőrzése, az adóvisszaélések korlátozása, az adók kivetésének egyeztetése a helyi elitréteggel és a rendekkel, a törvényes rend fenntartása, sorozás-utánpótlás biztosítása a nagyhatalmi ambíciókat megvalósítani akaró monarchia számára. Az említett feladatokat az intendánsok a helyi kormányzókkal együttműködve oldották meg. Mivel a központi-királyi akarat és a partikuláris érdekek közötti politikai egyensúlyt kellett fenntartaniuk és a hivatalt vásárlással szerző helyi megbízottaik nem a központi érdekeket tekintették elsődlegesnek, nagyfokú kompromisszumkészséggel kellett rendelkezniük. Bár az intendánsok jogkörében az adminisztratív-igazgatási feladatok nem váltak el a jogi-rendfenntartási funkcióktól, hatalmukat nem szabad túlbecsülnünk. Elsősorban felügyeleti-ellenőrzési joghatóságukkal, a korona döntéseit megalapozó jelentéseikkel és a hatékonyabb adóbehajtással szolgálták a Napkirályt és utódait. 1789-ig a korona fontos támaszai voltak, a XVIII. század végén a 68 intendánsnak több mint fele tíz-harminc év

között szolgálta a monarchiát és 63%-uk a hivatali nemességhez tartozott (CORNETTE, J., 1994, 206-210.).

2. 2. A francia királyság államigazgatási-szakigazgatási rendszere XIV. Lajos uralkodása alatt

Az államigazgatás, a szakigazgatás rendszere

XIV. Lajos uralkodásának I. szakaszában (1643-1661) Mazarin első miniszter irányította az országot. 1643-ban felállította az ún. Magas Tanácsot, ami a korona legfontosabb államigazgatási és egyben igazságszolgáltatási funkciót is ellátó testülete volt. A kiskorú XIV. Lajos tanácsadó testületének vezetője Mazarin volt, mint a király első minisztere. Az első miniszteri pozíció IV. Henrik uralkodása alatt jött létre, Sully hercege látta el az ezzel járó feladatokat és XIII. Lajos uralkodása alatt, 1624-1642 között Richelieu bíboros. A Magas Tanácsnak tagja volt a kancellár, aki a francia királyság igazságszolgáltatási rendszerének vezetője volt, a pénzügyi főellenőr, a vérbeli hercegek és a korona négy államtitkára. Sully hercege volt a kora újkori francia monarchia első pénzügyi főellenőre, aki a háromfős Pénzügyi Tanácsot és az egész pénzügyigazgatási rendszert irányította. Mazarin N. Fouquet-t nevezte ki pénzügyi főellenőrnek 1653-ban, az ő feladata volt a spanyol Habsburgokkal 1659-ig vívott háború erőforrásainak előteremtése, egy már túladoztatott, gazdasági recesszió által sújtott országban. Azonban, a közvetett adók emelése és újabb adóbéreklet és hivatalok kiárúsítása sem tudta fedezni a katonai kiadásokat, így hatalmas kölcsönöket vett fel a korona Lyon, Bordeaux bankáraitól, továbbá a városok, így Párizs önkormányzatától. Maga Fouquet is mintegy 12 millió livre összegű kölcsönt adott a koronának, amit sohasem kapott vissza, ugyanis XIV. Lajos főleg J. B. Colbert ösztönzésére sikkasztás vádjával bíróság elé állította, s 1664-ben Pinerolo erődjében örökös fogságra ítélte a volt a pénzügyi főellenőrt. XIV. Lajos új pénzügyi főellenőre Colbert, a párizsi parlament Számviteli Kamarája által felállított pénzügyi törvényszék segítségével 1635-ig visszamenően felülvizsgáltatta az adószedők és az adóbérlők visszaéléseit. Az 1665-ben lezáruló eljárás a bukott pénzügyminiszter klientúráját érintette, mintegy ötszáz főt súlyos pénzbírságra ítéltek. A 156 millió 360 ezer livre összegű pénzbírság 2/3-át 87 személy fizette ki. Ez hozzájárult a 451 millió livre deficitel megterhelt államháztartás megmentéséhez és az államcsőd elkerüléséhez (BOSHER, J. F., 1970, 3-25.). N. Fouquet mellett Pierre Séguier kancellár is 1661-ig volt tagja a Magas Tanácsnak. Ami az államtitkári tisztséget illeti, ezeket I. Ferenc állította fel, az ő Titkos Tanácsában láttak el szakigazgatási feladatokat. Fia, II. Henrik halálakor, 1559-ben négy államtitkár volt, a külügyi, a hadügyi, a tengerészeti és az udvartartás ügyeiért felelős koronatisztviselők (KNECHT, R. J., 1994, 12-24). A Magas Tanácsban kiemelkedő szerepet töltött be a tehetséges külügyi államtitkár, Hugues de Lionne, aki 1663-tól kinevezett külügyminiszter volt 1671-ben bekövetkezett haláláig. A hadügyi államtitkári pozíciót Michel le Tellier töltötte be, aki 1662-től fiával, Louvois márkijával együtt szolgálta a Napkirályt. 1675-ben Michel le Telliert az uralkodó kancellárrá nevezte ki és Louvois márkija 1691-ig, haláláig töltötte be a hadügyminiszteri posztot, míg apja 1685-ben hunyt el.

XIV. Lajos Mazarin halálakor (1661. március 9.) megfogadva volt első miniszterének és gyámtyjának tanácsát, uralkodásának 1715-ig tartó időszakában nem nevezett ki első minisztert, személyes irányítása alá került a királyság államigazgatási és szakigazgatási rendszere. Kiemelkedő minisztereinek és tábornokainak haláláig (Turenne marsall 1675-ben, Colbert 1683-ban, Condé hercege 1686-ban, Michel le Tellier 1685-ben, Louvois márkija 1691-ben hunyt el), tehát lényegében az 1690-es évek elejéig a két, egymással rivalizáló, a patronátus-klientúra rendszerére épülő miniszteri klánra és apparátusukra támaszkodott. Az uralkodó a le Tellier és a Colbert családok közötti ügyes hintapolitikával, a végső döntés jogát megtartva kormányzott. A hetente három alkalommal ülésező, Mazarintól örökölt Magas Tanács továbbra is működött, azonban a Napkirály 1661-ben egy szűk kabinetet állított föl, az

ún. Titkos Tanácsot. A testületnek csak három tagja volt, a király mindennap délelőttönként összehívta, 1667-től a Devolúciós háborútól már naponta két alkalommal ülésezett. Hosszú uralkodása alatt öt pénzügyi főellenőr, öt hadügyminiszter és öt külügyminiszter foglalt helyet a testületben. 1661-ben Michel le Tellier, Hugues de Lionne és Jean Baptiste Colbert alkotta a Titkos Tanácsot. Colbert és családja komoly politikai befolyással rendelkezett. Nem csupán pénzügyi főellenőr, hanem az intendánsok főfelügyelője, 1665-től a Versailles-i építkezések irányítója, sőt 1669-től tengerészeti államtitkár volt, és a gyarmatügyek irányítása is az ő hatáskörébe tartozott. A család a pozícióját 1672-től megerősítette, ugyanis a Napkirály haláláig a külügyminiszteri posztot ők töltötték be, apósa, Arnauld de Pomponne 1679-ig, majd öccse, Colbert de Croissy és fia 1699-ig, és unokaöccse, Torcy a Spanyol örökösödési háború alatt. Egyik fia, de Seignelay márkija 1683-1690 között tengerészeti államtitkár volt, másik fia, Ormoy-Bainville a királyi építkezések főfelügyelője lett 1691-ben, amit Louvois márkija látott el 1683-1691 között. A család befolyásának fenntartásához Colbert halála után (1683) az is hozzájárult, hogy leányait ügyesen házасította, hiszen Chevreuse és Beauvillier hercegei az idős Napkirály bizalmas tanácsadói voltak és Madame de Maintenon támogatását is élvezte a família. A másik nagy klán, a le Tellier család befolyása elsősorban a külpolitika és a hadügyek területén volt jelentős, Louvois márkija a király közeli, bizalmas tanácsadója volt 1691-ig (Mettam, R. C. (ed.), 1977, 68-126.).

XIV. Lajos uralkodásának II. szakaszában kialakuló szakigazgatási testületek

Az alábbi szervek nem csupán államigazgatási, hanem igazságszolgáltatási feladatokat is elláttak.

1. Pénzügyi Tanács (1661. szeptember 15-én állították föl)

Hetente két alkalommal Colbert vezetésével ülésezett, bár a fontosabb pénzügyi-gazdasági döntések Colbert és a király tárgyalásai során születtek meg. A testület irányította a pénzügyigazgatási rendszert és az intendánsokat.

2. Sürgönyözési Tanács (1661) a belügyekkel foglalkozó, szintén hetente két alkalommal ülésező testület volt, ennek az államtitkárok, a kancellár, a főpecsétőr és a vérbeli hercegek is tagjai voltak. (1643-ban 15 hercegi család volt a francia királyságban).

3. Kereskedelmi Tanács (1664-1676, és 1701-től újra működött)

Colbert állította fel, hiszen a kereskedelmi társaságok alapítása, a gyarmatokkal lebonyolított külkereskedelem szabályozása, az aktív külkereskedelmi mérleg elérését szolgáló vámpolitika, az exportképes manufaktúra ipar megeremlése szükségessé tette egy ilyen szakigazgatási testület működését.

4. Egyházügyi Tanács

Ennek a király, a gyóntatója, Párizs érseke volt a tagja és a gallikán egyház és a pápaság kapcsolatával, a gallikán egyház ügyeivel, vallási ediktumok megalkotásával, az hugenottizmus és a janzenizmus hitelvi és hitgyakorlati kérdéseivel foglalkozott (CAMPBELL, P. R., 1996. 16-31.).

P. Séguier kancellár halálát követően (1672) az államigazgatás legbefolyásosabb személye a pénzügyi főellenőr volt, hiszen ő nevezte ki az intendánsokat, tehát az egész vidéki igazgatás az ő irányítása alatt állt. Döntéseit csak az uralkodó változtathatta meg. Közvetlen beosztottjai voltak a pénzügyi és kereskedelmi intendánsok (10-12 fő), akik a gazdaság egyes szektorainak ügyeit intézték titkárokból és írnokokból álló irodák segítségével. A mintegy 30 fő intendáns, akik az intendantúrát (intendáns kerületét) irányították, a pénzügyi főellenőr utasításainak megfelelően jártak el. Munkájukat almebízottak (királyi ügyész, királyi tanácsos, titkárok, írnokok) segítették. A négy államtitkár munkáját titkárságok segítették, ezek szintén irodákra oszlottak. A kancellár és a főpecsétőr, mivel az igazságügyi és belügyi igazgatást irányították, nagy létszámú Kancelláriát működtettek. Elsősorban a két államtanács elnöke és a királyi titkárok szerepe volt a meghatározó, a testület létszáma 300 fő körül volt.

Számos történész XIV. Lajos uralkodásának III. szakaszát (1680-as évek-1715) tekinti a személyes kormányzás időszakának. A II. szakasz reformjaihoz képest, ebben a periódusban visszaesés következett be. Franciaország agresszív külpolitikája, a Tengeri Hatalmak megerősödése és a spanyol birodalom felosztási szerződésének kudarca az Augsburgi Liga háborújához és a Spanyol örökösödési háborúhoz vezetett, ami olyan pénzügyi terheket rótt a királyságra, ami 1709-re pénzügyi krízishelyzetet idézett elő. Az 1688 után a hadigazdaságra áttérő korona a Taille royalt duplájára emelte és új adófajtákat vezetett be (1695. fejadó, 1710. állami tized), 1706-ra már 150 millió livre értékben bocsátott ki papírpénzt, viszont a toursi livre ezüstértékét csökkentette (Duby, G., 2005, I. 625-627.). Bár, a külkereskedelmi forgalom visszaesése, főleg a textiliparban és az 1693-94-es és az 1709-1710-es inség és járványok régióként eltérően érintették a királyságot, számos exportorientált manufaktúra csődbe ment és csaknem kétfélmillió francia alattvaló életét veszítette. R. Hatton rámutatott arra, hogy XIV. Lajosnak tehetséges miniszteri gárdája volt ebben az időszakban is, például Phélypeaux család. Louis de Pontchartrain 1689-1699 között pénzügyi főellenőr volt, majd 1714-ig kancellár. Az őt a pénzügyi főellenőri tisztségben követő Chamillart 1707-re eljutott az idegösszeroppanásig és Desmaretznek szembesülnie kellett az 1709-ben kibontakozó pénzügyi krízishelyzettel. Ebben a kényszerhelyzetben intézkedéseik ellentmondásosak voltak, hiszen a vagyona kivetett közvetlen állami adó, a fejadó és a tízs százalékos vagyoadó, az állami tized kivetése az adómentességet élvező társadalmi rétegekre, az újjászervezett Kereskedelmi Tanácsnak az ipar és kereskedelem állami túlszabályozását csökkentő intézkedései, egyértelműen pozitívnak tekinthetők (Hatton, R. (ed.), 1976, 118-132.). Azonban a közvetett állami bevételeket kezelő adóbérlések növelése és az óriási kölcsönfelvételek, a hivatalok mértéktelen kiárusítása az államigazgatási, adóztatási rendszer központosítása ellenében hatottak. Az 1679-től állandósuló deficit 1715-re már az adósságállomány megtízszereződéséhez vezetett. R. Bonney számításai szerint egy milliárd kétszázézer livre, de lehet, hogy 2 milliárd livre volt a deficit (Campbell, P. R., 1996, 156.).

A pénzügyigazgatás rendszere

Colbert pénzügyi főellenőr a Pénzügyi Tanáccsal az adókerületekre leosztotta a közvetlen állami adókat, amit az intendánsok felügyelete alatt a főadószedők, a kincstárnokok saját apparátusukkal szedtek be. A mintegy száz fő adószedő és kincstárnok pénzen vásárolta meg a koronától hivatalát, amiért évente hivatala árának hatvanad részét kitevő illetéket fizetett. Ez a korrupció, a visszaélések melegágya volt. Colbert az 1660-as években, mintegy 20 %-kal csökkentette a Taille mértékét, azonban a főadószedők és a kincstárnokok jutalékának 25%-ról 3,75 %-ra való mérséklésével növelni tudta a behajtott adók összegét. Louis de Pontchartrain pénzügyi főellenőr 1690-től bevezette azt a rendszer, hogy a főadóbegyűjtők a kivetett adót havi lebontásban fizették a koronának, s csak azután szedték be, tehát jutalék ellenében meghitelezték az államnak. A korona a hitelezés biztosításához 4-6%-os kamatra kötvényeket bocsátott ki, amit a párizsi tőzsde forgatott. Gyakran a főadószedők az adókerületükből begyűjtött adót a következő befizetésig befektették, tehát kötvényeket vásároltak. Ez a rendszer 1789-ig fennmaradt. A fogyasztási adókat (például a sóadót és az italforgalmazási adót), a vámokat, a bányászati jogokat, a királyi birtokokat, a hivatalok eladását a korona főadóbérlők társaságának adta bérbe. Alapelveit Colbert dolgozta ki, a Napkirály uralkodásának utolsó szakaszában 37 főadóbérlővel kötött szerződést a korona. 1664-ben a Loire-től északra fekvő öt nagy adóbérlőt a pénzügyi főellenőr egységes vámterületté szervezte, ebbe Bretagne tartománya nem tartozott bele. A jól jövedelmező adóbérlések megszerzése érdekében a kikiáltási árát elfogadó jelöltek támogatókat szereztek az udvarnál, hogy a király és a főellenőr választása rájuk essen. Akik megkapták hat évre a bérlőt, olyan testületi jellegű társaságot alkottak, melynek tagjai közösen voltak felelősek a pénzügyi kötelezettségek végrehajtásáért. Mivel a bérlőt beindulásakor az állam által előírt összeget a beszedendő adó terhére előlegként befizették, erre a főadóbérlők társasága 5-7%-os

kamatot számított fel. A főadóbérlők ún. albérlőktől hitelt vettek fel, hogy az államnak a megfelelő összeget ki tudják fizetni. Ezeknek a gazdag bankároknak általában még külső támogatóik is voltak, például gazdag udvari arisztokraták, vérbeli hercegek, nagykereskedők, akik 5%-os kamatot számítottak fel hitelért. A főadóbérlői hivatalt nem lehetett pénzen megvásárolni és negyven évre, azaz kétszer húsz év hivatali idő letöltése esetén, tehát két generációra nemesített. A többlépcsős hitelrendszerre épülő adóbegyűjtés a kincstári bevételeket bizonytalanná tette, a korona pénzügyi helyzetét labilissá. A pénzembereknek, bankároknak, mint a korona hitelezőinek nagyon fontos szerepe volt. Pénzügyi és családi kapcsolataik miatt összefonódásuk az udvari arisztokráciával jelentős volt és XIV. Lajos uralkodásának végére már mintegy 59%-uk első generációs nemes volt. Az 1685 után katolikus vallásra áttért és 1699-ben nemesi rangra emelt hugenotta bankár, Samuel Bernard volt a Napkirály fő hitelezője a hadigazdaságra való áttérés időszakában. Azonban, 1709-ben nem a lyoni és a svájci, holland bankvilággal való kapcsolata, hanem a La Rochelle-be az Újvilágból érkező ezüstflotta mentette meg a királyságot az államcsődtől (PAPP, 2005, 190-207.).

A francia királyság igazságszolgáltatási rendszere a Napkirály uralkodása alatt

A francia királyságban már a rendi-dualista monarchia alatt erős volt az uralkodó ítélkezési joga, nem csupán a curia regisben alkalmaztak a királyok jogvégzett tisztviselőket, legistákat, hanem a területi-politikai integráció folyamata során királyi bírósági körzeteket (baillage, sénéchaussé) építettek ki. Az ezeket irányító, jogi képzettséggel rendelkező, fizetett királyi tisztviselők igazságszolgáltatási feladatot is elláttak. 1345 óta, a királyi tanácsból kiválva, önálló bíróságként működött a párizsi parlament. A kora újkori francia monarchiában az államigazgatási-szakigazgatási hivatalok betöltésénél is fontos szempont volt a jogi képzettség, az igazságszolgáltatási testületekben szerzett praxis, hivatali gyakorlat. Ez érvényes volt az adókerületekbe kinevezett intendánsok esetében is a XVII-XVIII. században. XIV. Lajos uralkodása alatt a pénzügyi főellenőrök, a kancellárok, az államtitkárok és a főpecsétőrök kinevezésük előtt vagy a párizsi parlamentben vagy a 12 vidéki parlament valamelyikében hivatali állást töltöttek be, amit nagyapjuk vagy apjuk pénzen megvásárolt és 1604-től az éves illeték mellett, a hivatal árának nyolcadát kitevő örökösödési illeték ellenében örökölték is. Míg XI. Lajos 1483-ban kibocsátott pátense csak a pénzügyi tisztségeket tette megvásárolhatóvá, I. Ferenc 1522-től már a legtöbb igazgatási és bíraskodási tisztséget is pénzen megvásárolhatóvá tette. A nemessé válásban a hivatal betöltése, a hivatal vásárlása a XVII. században fontos szerepet töltött be, tehát a vagyon a privilégiumok megszerzésének eszköze lett. Az állam, a korona szabályozta a nemessé válást, így XIV. Lajos Versailles-i udvara, tehát a király akarata és kegye, továbbá a családi kapcsolatokra épülő politikai befolyás (patronátus-klientúra rendszere) játszott szerepet abban, hogy kik kerültek kormányzati pozíciókba. Az udvari arisztokrácia, tehát a született nemesség Versailles-ban udvari tisztségeket töltött be, magas katonai-tiszti rangokat, egyházi méltóságokat kapott és személyes jelenlétével is tanúsítania kellett a korona iránti lojalitását, hiszen kegydíjban, javadalmakban részesült.

A kora újkori Franciaország nemességének másik rétege, a toll és pénzügyek nemessége vagy a hivatali nemesség volt. Elnevezésében találkozunk az újnemesség vagy a taláros nemesség fogalmaival is. Azonban, tudnunk kell, hogy a négygenerációs újnemes már XVIII. században „rég nemességnek” számított. XIV. Lajos uralkodása alatt nemcsak katonai érdemekért, a tudományban és művészetekben elért teljesítményért, hanem a pénzügyigazgatás-államigazgatás-igazságszolgáltatás apparátusaiban végzett szolgálatért is királyi pátenslevéllel nemesi rangra lehetett emelkedni. XIV. Lajos 1645-1711 között 1050 nemessé emelő pátenslevelet bocsátott ki. A magas udvari és állami tisztségeket, a párizsi és vidéki parlamentek elnöki, főügyeszi állásait nem lehetett pénzen megvenni, ezek kinevezett állások voltak és azonnali nemesítéssel jártak együtt (például az intendánsok, a kancellár, a

főpecsétőr, a négy államtitkár, a pénzügyi főellenőrök, az államtanácsosok és a nyolc pénzügyi titkár) (PAPP, 2005, 166-190.). XIV. Lajos 1661 után felállított Magas Tanácsában és Titkos Tanácsában Hugues de Lionne kivételével a miniszterek és államtitkárok hivatali nemesek voltak. 1665-ben a korona mintegy 46 ezer hivatali állást árusított ki pénzen, Louis de Pontchartrain pénzügyi főellenőr Poisson de Bourvaluis bankárnak adta bérbe a Paulette-t, és az 1715-ig aláírt 600 szerződésből a taláros nemességhez tartozó pénzember személyesen mintegy száz megállapodást írt alá. A vásárolt hivatalok körülbelül nyolc százaléka járt együtt nemesi címmel, voltak olyan tisztségek, amelyek húsz év hivatali szolgálattal, voltak olyanok, amelyek negyven év szolgálattal, tehát két generációra nemesítettek. 1644-től minden államtanácsosi előadó, 1690-től a párizsi parlament és a 12 vidéki parlament tisztviselői, 1704-től a 9 Számvevő Kamara, 1705-től a pénzügyi hivatalok és az öt adóügyi bíróság hivatalnokai is nemesi rangra emelkedtek egy vagy két generációs hivatali szolgálat esetén. A királyság parlamenti bírói mentesültek a Taille fizetése alól, sőt 1719-től fogyasztási adókat sem kellett fizetniük.

Már VII. Károly 1454-ben kibocsátott rendelete a királyság jogrendszerének egységesítésére irányult, hiszen elrendelte a Loire-tól északra fekvő területeken alkalmazott szokásjogrendszer írásba foglalását és XII. Lajos és I. Ferenc uralkodása alatt a párizsi parlament regisztrálta is. XI. Lajos uralkodásától a jogászok megkezdték az észak-franciaországi szokásjogrendszer és a dél-franciaországi római jogrendszer összeegyeztetését, elsősorban a büntetőjog területén (Shennan, J. H., 1978, 14-33.). XIV. Lajos uralkodása alatt, elsősorban Colbert ösztönzésére egységes joggyűjtemények születtek, bár a parlamentek nem érvényesítették ezeket a bírói praxis során. Különösen fontos volt a Polgári Törvénykönyv (1667) és a Büntető Törvénykönyv (1670) megszületése, de a kereskedelem, a gyarmatügyek és a tengerészet jogi eljárásait is szabályozták és írásban rögzítették 1672-1685 között.

Az igazságszolgáltatás testületei, bíróságai

1. Nagytanács, ami 1498-tól országos hatáskörű, a parlamentek között egyeztető legfelsőbb királyi bíróság volt. A testület bírái húsz év hivatali szolgálat után nemessé váltak.
2. A főváros, Párizs bírósága, az ún. Châtelet bíróság. XIV. Lajos a főváros közbiztonságának javítása, a törvényesség fenntartása érdekében a bíróság jogkörét felülvizsgálta és 1667-ben úgy döntött, hogy a főváros élére államtitkárt nevez ki, azaz rendőrfőnököt. A főváros rendőrsége nem csupán a bűnmegelőzésben és a bűnüldözésben játszott fontos szerepet, hanem politikai jelentősége is volt, hiszen kiterjedt kémhálózattal rendelkezett.
3. Párizsi parlament (1345-től önálló legfelsőbb királyi bíróság) regisztrációs jogát fenntartotta, de 1673-tól a Napkirály uralkodása alatt óvási jogát nem gyakorolhatta. A királyi hercegek, hercegek, pairek és koronatisztviselők peres ügyeiben is eljárta. A bíróság a nagy kamarákból, a fellebbezési ügyeket és a bűnügyeket tárgyaló vizsgálati kamarákból és a folyamodványi kamarákból állt.
4. Vidéki parlamentek és a csatolt tartományok parlamenti jogú bíróságai

Az első vidéki parlamentet VII. Károly uralkodása alatt Toulouseban hozták létre, XIV. Lajos uralkodása alatt az 1657-ben Elzászban (Colmar) és az 1660-ban Rousillonban (Perpignan) felállított parlamenttel együtt 12 vidéki parlament működött. A Napkirály uralkodása alatt az intendánsok felügyeleti jogot gyakoroltak a testületek fölött. A nemesek peres ügyeiben is eljárta, akik általában enyhébb büntetésben részesültek, mint a közrendűek, csak lefejezésre ítélték őket, akasztásra nem. Pénzügyi bíráskodással is foglalkoztak a vidéki parlamentek.

Szakosodott legfelsőbb királyi bíróságok

1. A számvevő kamarák bíróságai (9 db)

A párizsi Számvevő Kamara 1320-ban kivált a királyi tanácsból. A koronabirtokok peres ügyeivel, a nemessé emeléssel, a nemesi cím és a privilégiumok felülvizsgálásával, ezekkel

kapcsolatos peres eljárások lefolytatásával foglalkozott. XIV. Lajos uralkodása alatt a párizsi mellett nyolc vidéki számvevő kamara működött.

2. Adóügyi bíróságok (4 db) a kiegészítő adók, tehát a közvetett és a fogyasztási adók kivetését és behajtását ellenőrizte. 1372-1464 között csak egyetlen ilyen bíróság volt, ami 1464-ben, XI. Lajos rendelete értelmében legfelsőbb királyi bírósággá vált. A XV. század végétől már minden adóügyi kérdésben vizsgálati és bíraskodási jogkört gyakorolt. Jogkörükbe tartozott az adózók és az adózási privilégiumok nyilvántartása és felülvizsgálata, mind az egyenes, mind a közvetett adók esetében. XIV. Lajos uralkodása alatt Párizs mellett, Bordeaux-ban Montauban-ban, Clermont-Ferrand-ban is működött adóügyi bíróság. A visszaélések vizsgálatára adóügyi fellebbezési bíróságokat is felállítottak, XIV. Lajos uralkodása alatt 13 ilyen bíróság működött.

3. Pénzügyi bíróságok (2 db)

Csak Párizsban és Lyonban működött önálló bíróságként, ellenőrizte a pénzverést, a nemesfém forgalmazását, felügyelt a toursi livre rögzített monetáris értékének megőrzésére. A korona csak 1689-től folytatott devalvációs politikát. A bíróságok eljártak a fenti ügyekkel kapcsolatos törvénysértések esetén.

4. A parlamentek és a királyi bírósági körzetek igazságügyi testületei között elhelyezkedő bíróságok, az ún. présidiális (felügyeleti, polgári peres ügyekben eljáró) bíróságok voltak, azaz városi bíróságok. Ezek 1552-től jöttek létre, XIV. Lajos uralkodása alatt, mintegy száz ilyen testület működött a királyságban. Bár, a bírók mentesültek a Taille fizetése alól, ezen bíróságok állásai nem jártak nemesítéssel.

A földesúr monopóliumai közé tartozott az ítélezés joga az uradalomban dolgozók fölött. A korona az úriszék jogkörét szabályozta, a földesúrnak a faluközösség közös használatú területei fölötti harmadolási jogát korlátozta. Colbert 1664-ben kibocsátott rendelete értelmében a közföldek egyharmadát a földesúr csak akkor sajátíthatta ki, ha a falu lakosságának kétharmada egyetértett ezzel. Az úriszékeken képzett bírákat kellett alkalmazni, börtönt, fegyőröket kellett a földesúrnak fizetnie, az alsófokú úriszék csak négy livre értékű káresetben járhatott el és a felsőfokú úriszéken a királyi bírósági körzeteket irányító bailliknak is jelen kellett lenniük. Számuk és jelentőségük költséges fenntartásuk miatt visszaszorulóban volt (CORNETTE, J., 1994, 80-94.).

A francia királyságot földrajzi, jogi és politikai szempontból is a sokszínűség jellemezte. Ebben a nagy kiterjedésű és nagy népességű országban XIV. Lajos uralkodása alatt a tehetséges miniszterek, az államtitkárok, az intendánsok és a 40-60 ezer fő közötti hivatalnokgárda csupán az „adminisztratív monarchia” alapjait rakta le. A XVII. században bekövetkező változásokat tükrözi az is, hogy míg 1515-ben 4 700 lakosra, 1665-ben már 380 lakosra jutott egy koronatisztviselő.

Irodalom

1. SHENNAN, J. H., *Government and Society in France, 1461-1661*. Longman, New York, 1974.
2. KNECHT, R. J., *French Renaissance Monarchy: Francis I. and Henry II*. London and New York, Longman, 1984.
3. CORNETTE, J., *Histoire de la France: l' affirmation de l' État absolu 1515-1652*. Paris, Hachette, 1994.
4. CAMPBELL, P. R., *Louis XIV*. Oxford, Blackwell, 1996.
5. BUISSET, D., *Sully*, London Eyre and Spottiswoode, 1968.
6. BOSHER, J. F., *French Finances 1770-1795 (From Business to Bureaucracy)*. Cambridge, University Press, 1970.
7. WOOD, J. B., *The King's Army, Warfare, Soldiers, and Society during Wars of Religion in France, 1562-1576*. Cambridge, University Press, 1996.
8. METTAM, R. C. (ed.), *Government and Society in Louis XIV's France (1661-1683)*. Macmillan, London, 1977.
9. HATTON, R. (ed.), *Louis XIV. and Absolutism*. Macmillan, London, 1976.
10. BONNEY, R., *Political Change in France under Richelieu and Mazarin, 1624-1661*. Oxford, Oxford University Press, 1978.
11. Fernand BRAUDEL, *Franciaország identitása I-II. kötet*. Bp., Helikon, 2002-2003.
12. Jonathan DEWALD, *Az európai nemesség, 1400-1800*. Bp., Akadémiai, 2002.
13. *Európa az újkorban (16-18. század)*. Szerk. OROSZ István - ifj. BARTA János – ANGI János. Debrecen, Multiplex Media – Debrecen University Press, 2006.
14. Georges DUBY, *Franciaország története I. kötet*. Bp., Osiris, 2005.
15. PAPP Imre, *A Napkirály. XIV. Lajos élete és kora*. Bp., Kossuth, 1989.
16. PAPP Imre, *A francia nemesi társadalom a XVIII. században*. Bp., L'Harmattan, 2005.
17. Immanuel WALLERSTEIN, *A modern világgazdasági rendszer kialakulása*. Bp., Gondolat, 1983.
18. Fernand BRAUDEL, *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában I-II-III*. Bp., Akadémiai-Osiris, 1996.